

Fredrik Böök och det första ryska Nobelpriset i litteratur

I mitten av 1920-talet hade den stora ryska litteraturen ännu efter ett kvartssekel inte inhöstat ett enda Nobelpris. Det började bli pinsamt.

Nu bestämde sig exiljournalisten och Sverige-vännen Ilja Trotzky, stationerad i Berlin efter flera år i Köpenhamn, att söka upp Fredrik Böök för att få klarhet om hur man inom Svenska Akademien såg på det ryska. Han hade på sin tid intervjuat både Strindberg och Ellen Key, han var väl förtrogen med svensk litteratur. Sitt samtal med Böök publicerade han i emigranttidningen *Dni* (Дни) den 31 juli 1926.

Böök utövade vid denna tid ett kolossalt inflytande som högste litteräre smakdomare i *Svenska Dagbladet*. Han kunde krossa eller lyckliggöra. Han satt i Akademien från 1922 – och i dess Nobelkommitté från 1929.

Man kan tänka sig att Böök hade ett behov av att förklara sig för läsande emigrantryssar och ur sitt eget perspektiv belysa den långa karantänen. Han hade en dragning till rysk kultur som han inte på något sätt dolde i intervjun. Det framgår med all önskvärd tydlighet att han hade velat ge priset till Maksim Gorkij. Men det gick inte. Det var Bööks dilemma.

Bööks väldiga bibliotek vittnade – tyckte Trotzky – om hans stora ryska beläsenhet: där trängdes klassiker som Pusjkin, Lermontov, Gogol, Leskov, Sergej Aksakov, Turgenev, Gontjarov, Tolstoj, Dostojevskij, Dmitrij Merezjkovskij, Gorkij, Leonid Andrejev, Ivan Bunin och Tjechov med yngre författare som Mark Aldanov, Ilja Ehrenburg, Pantelejmon Romanov och Konstantin Fedin. Av lyriker uppvisade hyllorna förutom Pusjkin och Lermontov bland andra Fjodor Tiuttjev, Konstantin Balmont och

Sergej Jesenin. Men allt, noterade gästen, ”olyckligtvis” i tyska och franska översättningar eller på något av de skandinaviska språken.

Böök inledde samtalet med att beklaga att han inte behärskade ryska: ”I vår krets är det bara Sven Hedin som kan språket och han är inte intresserad av skönlitteratur.” Han menade att detta var en av huvudförklaringarna till att den ryska ordkonsten ännu inte hade belönats.

1923 hade förre pristagaren Romain Rolland föreslagit Konstantin Balmont, Bunin och Gorkij till ett delat pris – i en strävan att vinna erkännande åt emigrantlitteraturen (där Gorkij ännu ingick). Förslaget avslogs ganska bryskt av Nobelkommittén. Dess ordförande Per Hallström var inte imponerad av Balmont. Den konstnärliga kraften i Gorkijs *Min barndom* tonade han kraftigt ner. Bunin fann han rent cynisk.

Böök förklarade för sin gäst att han var väl medveten om Balmonts suveräna behärskning av det poetiska hantverket. Att Gorkijs kandidatur fallit bort gjorde honom särskilt ont eftersom han värderade dennes konstnärskap så högt: en gång (1915) hade han skrivit en starkt engagerad och inkännande recension av just *Min barndom*. Med Bunin fann han slutligen saken mer komplicerad.

”Ni ryssar inser nog inte i vilken utsträckning er litteratur har påverkat oss skandinaver”, insköt Böök i detta sammanhang. ”Det är först när era giganter är borta som man blir varse hur unika de var.” Utan Dostojevskij – lade han till – knappast någon Knut Hamsun.

Böök sade sig vilja skriva i bredare format om det ryska ordets väldiga inverkan på världslitteraturen: ”Turgenev påverkade oss estetiskt, Tolstoj

Fredrik Böök, Ilja Trotzky, Konstantin Balmont, Ivan Bunin, Maksim Gorkij.

etiskt, Dostojevskij psykologiskt.” Och Gorkij hörde självklart hemma på samma nivå. Samtidigt var ett välförtjänt pris till Gorkij ogörligt, lät han förstå – till följd av dennes nära samröre med bolsjevikerna.

Men 1928 – året då han återvände till Sovjetunionen – skulle Gorkij faktiskt komma att nomineras inifrån Akademien av Verner von Heidenstam och Tor Hedberg och därmed kandidera på allvar. Nobelkommitténs ordförande Per Hallström deklarerade den här gången i diskussionen – med stöd hos den sakkunnige Anton Karlgren – att Gorkij var för ojämn: bitvis mästerlig, bitvis fast i politiska schabloner. Så förlorade Gorkij i slutrundan klart mot Sigrid Undset.

1932 stod svenska vänsterskribenter (Ivar Lo-Johansson, Artur Lundkvist och andra) bakom ett upprop i *Dagens Nyheter* för ett Nobelpris till Gorkij – en uppenbar parallell till svenska författares och konstnärers brev 1901 till förmån för Tolstoj. På detta svarade slavistprofessorn (och översättaren) Sigurd Agrell med att 1933 överraskande nog lansera Gorkij i par med Bunin. Det hjälpte inte – Gorkij var för lierad med sovjetmakten. Under år 1933 skulle han komma att välsigna Stalins slavbygge vid Vitahavskanalen. Den informationen hade nog inte hunnit fram till Nobelkommittén. Hans sak var ändå förlorad.

Böök var i samtalet med Trotzky beredd att beteckna Gorkij som ”närmast genial i sitt författarskaps naiva enkelhet”. Just detta var grunden, menade han, för den enorma gorkijska populariteten hos de europeiska läsarna.

Nu ställde han Gorkij mot Bunin. Han hade just läst den senares noveller ”Mitjas kärlek” (på tyska) och ”Herrn från San Francisco” (på svenska). Han menade att de var strålande verk – men Bunin framstod för honom som nästan plågsamt pessimistisk.

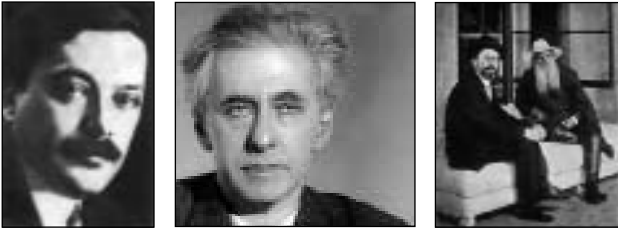
Det var inte alldeles lätt, underströk han, att ta denne konstnärligt uppfordrande skildrare av Godsägar-rysslands undergång till sig: ”När man läser honom är det som om man klättrar upp på ett högt berg. Omkring en är allt kärvt, strängt och avskräckande.” Han fortsatte: ”Gorkij läser man, Bunin arbetar man sig in i.”

Det var här uppenbart att den livslustige proletären Gorkij tilltalade Böök så mycket mer än den förfinat elegiske Bunin. När tiden nu 1933 äntligen var mogen för Ryssland blev det Bunin som tillerkändes priset. Beslutet drevs framför allt igenom av Anders Österling som säkert också var ansvarig för motiveringen: ”för det stränga konstnärskap, varmed han företrätt den klassiskt ryska linjen i prosadiktningen”. Just så framställde Österling Bunin i sin prisartikel i *Svenska Dagbladet*.

Böök satte sig emot valet. Han kunde i stället tänka sig den nyss avlidne tysken Paul Ernst – postumt.

Strax snuddade Böök i samtalet vid Anton Tjechov – som aldrig ens föreslagits till priset. Han betonade att ”man gärna läser Tjechov i Skandinavien” men man låter sig inte hänföras av honom i samma utsträckning som sker i England: ”Engelsmännen älskar humor och har kommit att särskilt värdesätta den sidan av hans talang.” Här kändes det väl att han inte riktigt förstått Tjechovs storhet. Man ska komma ihåg att Tjechov ännu inte hade tagit plats på den svenska scenen. Och hans verkliga västerländska erkännande lät ännu vänta på sig.

För ögonblicket var Böök i färd med att läsa emigranten Mark Aldanovs *Den nionde Thermidor*, en spännande roman om franska revolutionen som nyligen utkommit på svenska. Han ville spara sin mening om ”denne ovanlige konstnär” till den recension han var i färd med att skriva. (Aldanov skulle komma att föreslås – av Bunin – till Nobelpriset på

Mark Aldanov, Ilja Ehrenburg, Anton Tjechov med Lev Tolstoj.

30- och 40-talen men hela tiden avvisas som en inte fullvärdig kandidat.)

Så kom Böök in på sovjetlitteraturen, främst Ilja Ehrenburg. Han började med att referera till sin tidigare publicerade recension av romanen *Julio Jurenito* och upprepa sin djupt kritiska läsning: ”ren litterär blasfemi och banalitet, pretentioner på gränsen till det oanständiga”. Frågan är om det inte fanns en antisemitisk underton i hans ord. Ehrenburg saknade inte litterär begåvning, framhöll han, ”men utförs-gåvor är en sak – intuition och konstnärligt väderkorn någonting annat”. I romanen *Tretton pipor* hade han dock funnit en bättre Ehrenburg, en författare som inte gjorde krumbukter och konstrade.

Böök var alltså bekant med sovjetlitteraturen men han delade inte uppfattningen att bolsjevikrevolutionen hade frigjort en rad nya talanger. Av sådana kunde han bara påminna sig Ehrenburg och prosaberättaren Romanov. Hans hårda dom kanske kom sig av de villkor som sovjetförfattarna hade att leva under: ”Hur ska en konstnär kunna skapa i en situation där han är fjättrad av skräck?”

Här slutade Böök med en lite oväntad reservation: ”Måhända tar jag miste. Jag är ju en människa med konservativa åsikter. Jag accepterar varken bolsjevismen eller det nya liv den frambragt.” Han trodde inte – framgick det – att bolsjevismen skulle bli beständig.

1933 fick Ryssland alltså äntligen sitt Nobelpris – med en Böök på tvären som fick böja sig. Han ville ha Gorkij men såg sig förhindrad att agera för denne. Den konservative Böök stod hela tiden närmare bolsjeviken än exilförfattaren. Det är egentligen inte så överraskande: sådan var hans komplikation.

MAGNUS LJUNGGREN